

Twents paaslied ‘Christus is opgestanden’ trotseert de eeuwen

door dr. J.D.Th. Wassenaar

Aanleiding en inleiding

In *Muziek & liturgie* van december 2008 publiceerde ik een artikel over de verspreiding van het Twentse kerstlied ‘Een kindelien so lovelik’.¹ Ik was het tegengekomen in de *Christelycke Zee-vaert* van de Friese predikant ds. Adam Westerman.² Van dat vademecum voor zeevarenden zijn van 1611 tot 1743 meer dan veertig drukken verschenen, de meeste onder de titel *Groote Christelycke Zee-vaert*, een uitbreiding van de oorspronkelijke pennenvrucht.

¹ Zie J.D.Th. Wassenaar, ‘“Een Kindeleyn soo lobentlijk” trotseert de eeuwen’, in: *Muziek & liturgie* 77 (2008) nr. 9, p. 37-42.

² Zie J.D.Th. Wassenaar, ‘Dominee Adam Westerman en zijn bestseller (*Groote*) *Christelycke Zee-vaert* (1611-1743), in: *Jaarboek 2002 Fries Scheepvaart Museum en Oudheidkamer* (Sneek 2003), p. 43-53.

In de bestseller staat ook een uit de middeleeuwen daterend Twents paaslied.³ Westerman geeft daarvan twee coupletten:

*Christus is opgestanden
Al van de Martelaers handen,
Dies sullen wy alle vrolijk zijn,
Christus sal onse Trooster zijn.*

*Waer hy niet opgestanden,
Soo ware de Werelt vergangen,
Na dien hy nu opgestanden is,
Soo loven wy den Heere Iesum Christ.*

In deze bijdrage wil ik iets over het lied vertellen. Veel informatie ontleen ik aan een in 1885 verschenen artikel daarover van de hand van J.G.R. Acquoy.⁴ Daarin schrijft de auteur over ‘de taaheid van leven, die aan liederen eigen kan zijn’⁵: hij was op het spoor gekomen, dat ‘Christus is opgestanden’ nog in het midden van de achttiende eeuw in een gereformeerde kerk in Friesland op het paasfeest werd aangeheven. Maar nog steeds wordt het lied tot klinken gebracht, onder meer in Ootmarsum, en wel bij het zogenaamde ‘vlöggelen’ op de paasdagen.⁶

‘Joden’ of ‘mensen’

De tekst van de Ootmarsumse versie van ‘Christus is opgestanden’ luidt:

*Christus is opgestanden,
Al van de joden haar handen,
Dus zullen wij allegaar vrolijk zijn,
Christus zal onze Verlosser zijn, Alleluja!
Alleluja!*

In 1967 zorgde de tekst voor enige opschudding. Een Amsterdamse advocate had zich geërgerd aan het feit dat de joden de schuld van de kruisiging van Jezus kregen. Na veel discussie werd de tekst gewijzigd: ‘joden’ werd vervangen door ‘mensen’. Echter: in de praktijk werd de oude tekst weer gezongen.

Guus Goorhuis uit Denekamp liet mij weten, dat de discussie over de anti-joodse passage in ‘Christus is opgestanden’ daar soms ook weer komt opzetten, trouwens tevens naar aanleiding van een soortgelijke uitdrukking in het lied ‘Heden is de grootste dag’. In de plaatselijke parochiekerk heeft men dan ook het woord ‘joden’ door ‘mensen’ vervangen. Goorhuis voegt er wel aan toe: ‘Maar de paasgebruiken die buiten de kerk plaatsvinden (in het

³ Vgl. S.J. van der Molen, ‘Volkskundig materiaal bij ds. Adam Westerman’, in: *Volkskunde* 66 (nieuwe reeks: 24) nr. 1, p. 18-25; *De Friese tjalk. Volbeladen met liederen, deuntjes en dansen* (Wassenaar 1969), p. 64v.

⁴ Zie J.G.R. Acquoy, ‘Het oude paaslied “Christus is opgestanden”’, in: *Archief voor Nederlandsche kerkgeschiedenis* dl. 1 (’s-Gravenhage 1885), p. 1-36.

⁵ J.G.R. Acquoy, *a.w.*, p. 32.

⁶ Zie Cees Tempel, ‘Vlöggelen in Ootmarsum. Een bijzondere paastraditie’, op: www.stichtingtoverbal.nl/nl/artikelen/folklore/vloggelen. (Het artikel verscheen eerder in verkorte vorm in *Traditie* 13 (2007) nr. 1.) Vgl. *Het Vlöggelen. Een oud gebruik in ’t stedeke van den Frankenkoning Odomar* (Enschede z.j.).

dorp, op het landgoed Singraven en op de paasweide) zijn minder gemakkelijk te veranderen. Men zingt de tekst ongewijzigd. Vóór de oorlog kon het zelfs gebeuren, dat de passage extra luid werd gezongen door de Denekampers die met de paasstaak door het dorp sleepten, op weg naar de paasweide, wanneer ze voorbij huizen kwamen die door joodse dorpsgenoten bewoond werden. Bekend is, dat in 1913 de joodse Denekamper Edo Suskind door zijn katholieke buurjongen Get Mensink – beiden buurjongens van mijn grootouders – gevraagd werd om diens opvolger te worden als Judas.⁷

Christus is opgestanden

1. Chris - tus is op - ge - stan - den, Al van de Mar - te-laers-
 2. Waer hy niet op - ge - stan - den, Soo wa - re de We - relt ver-

han - den. Dies sul - len wij al - len vro - lyck zijn,
 gan - gen. Na - dien hy nu op - ge - stan - den is,

Chris - tus sal on - se Troos - ter zijn (Ky - ri - e - leis).
 Soo loo-ven wy den Hee-re Ie-sum Christ (Ky - ri - e - leis).

‘Christus is opgestanden’ naar de versie in Marita Kruijswijk en Marian Nesse, Nederlandse jaarfeesten en hun liederen door de eeuwen heen (Hilversum 2004), p. 99.

De tekst van het lied

In 1967 publiceerde G.J.M. Bartelink een bijdrage over ‘Christus is opgestanden’.⁸ Daarbij liet hij de volgende tekst afdrukken.

*Christus is opgestanden
 Al van der Joden ‘er handen.
 Wi sullen nu allen recht vrolick sijn,
 Christus sal onze Verlosser sijn, Alleluja.*

*Was Christus ook niet verresen
 Alle met sinen goddelijken wesen,
 Wi waren gebleven in grooten nood,
 Wi allen moesten sterven den eeuwigen dood, Alleluja.*

⁷ Met dank aan J. Wintels en W. Mensink te Denekamp. De joodse Judas wordt ook vermeld in: Stichting Heemkunde Denekamp, *Ik bin n Judas van 'n Doarp. Judassen en Paasgebruiken van Denekamp* (Denekamp 2009), p. 24.

⁸ Zie G.J.M. Bartelink, *Twents volksleven. Lieder en dansen* (z.p. 1967), p. 99-101.

*Daer waren drie heilige vrouwen,
Die wouwen het graf aanschouwen.
Sie sochten den gekruisten Heer Jezu Christ
Die al van de dooden opgestanden is, Alleluja.*

*Christus die voer ter hellen
Om aldaere in vreden te stellen
Die in duisternisse lagen seer bezwaert
God die heeft ze met Zijn eeuwig licht verklaert, Alleluja.*

*Gij prinsen, gij helsche soorten,
Doet open uw muren en uw poorten,
Uw roven, die worden u nu onthaelt,
Christus heeft alle onse schulden betaelt, Alleluja.*

*Christus, de Groot-Eerwaerde,
Zijne lieve Moeder, die Hij openbaarde
Zijn wesen, nu klaerder dan sonneschijn,
Onsterfelijck, verlost nu uit smarten en pijn, Alleluja.*

*Christus vont ze in weene
De zuivere Maria Magdelene
God heeft ze vertroost in haer verdriet
Als eenen hofman, 't is alzoo geschiet, Alleluja.*

*Twee discipelen kwamen gaende
Naer Emmaus, zij waren verstaende
Hoe Christus zoveel had aan 't kruis geleên,
Hij toen als pelgrim op den weg verscheen, Alleluja.*

*Weest christ'nen Zijn lijden gedachtig,
Hij is ons Paeslam waarachtig.
Geofferd aan den kruyse voor onze misdaet,
Dat dede de Joden er valschen raet, Alleluja.*

*Verblijft u, gij christenen algemeine
Met Maria, die suivere fonteine.
De koop van dien Judas, so trouweloos gedaen,
Die is aan ons allen so wel vergaen, Alleluja.*

Zo is het lied, met enigszins verschillende melodie, in de Noord-Twentse plaatsen Denekamp en Ootmarsum bekend, aldus Bartelink. Hij voegt er aan toe, dat men in Ootmarsum als laatste couplet bovendien heeft:

*Christus heeft nedergezonden
De heilige geest, met vurige tongen
Op de vijftigste dag, als Hij had voorzeid.
Zijn apostelen, die hebben zich daarna verspreid, Alleluja.*

De verspreiding in Twente en over de grens

Bartelink was niet de eerste die de elf coupletten van het lied publiceerde. Eerder had Jaap Kunst het in zijn uit 1938 daterende boek *Het levende lied van Nederland* opgenomen.⁹ Hij vertelt over ‘Christus is opgestanden’: ‘Heden ten dage (...) is het overal vergeten, behalve alleen in Noord-Oost-Twente, waar het nog in volle kracht leeft. Tenzij een niet geheel betrouwbare mededeeling uit Heeze (N.-B.) waarheid bevat, waar het dan althans voor een 50 jaren nog zou gezongen zijn.’¹⁰ Kunst noemt Oldenzaal, Ootmarsum en Denekamp als de plaatsen waar men het lied met Pasen in de kerken kan horen.

Bartelink laat in 1967 weten: ‘In Lonneker bij Enschede kon men het oude paaslied in de vorige eeuw nog wel bij het paasvuur horen, zoals Van Deinse wist te vertellen.’¹¹ Als daar op de Lippersbult tussen de erven De Beuker en Welman het paasvuur brandde, weerklonk er het lied en het was traditie dat de “Veger” dan met zijn klarinet kwam om het gezang te begeleiden. En aan de overzijde van de grens trekt men nog altijd in het idyllische dorpje Emsbüren, op paasmiddag na de vespers en het eieren eten naar de Nattenberg onder het zingen van hetzelfde lied. Maar men trekt er in kleine groepjes naar toe en houdt elkaar niet bij de hand zoals dit bij het “vlöggelen” te Ootmarsum gebeurt. Ondertussen zingt men “Christ ist erstanden” op dezelfde eeuwenoude melodie als in het Nederlandse stadje met dit verschil echter, dat het hier een wisselzang tussen vrouwen en mannen is.’¹²

Eerder, in 1962, had Bartelink op een publicatie van de onderwijzer Bernink uit Denekamp gewezen.¹³ Daarin had de man de paasliederen uit Noord-Twente laten herdrukken, ‘terwijl hij tevens de aloude gebruiken rondom deze liederen nieuw leven heeft ingeblazen.’¹⁴ Bartelink voegt er aan toe: ‘Aan de verbasteringen, die het gevolg waren van de mondelinge overlevering, werd zo paal en perk gesteld. De tekst was inderdaad op verschillende punten onherkenbaar verminkt. Zo zong men in de tweede regel wel: Alle vader en Joden Oranje, in plaats van: Al van der Joden handen. - Tegenwoordig kan men het lied weer in landelijke liedbundels aantreffen, maar met oude tradities zoals in Noord-Twente is het nergens meer verbonden.’ Nadat de auteur over de gang van zaken in Ootmarsum heeft verteld, merkt hij op: ‘De oude Paasliederen weerklinken in Denekamp reeds als Judas en de Krioter rondtrekken. En verder hoort men ze bij het halen van de “Poaschestaken”, in de kerk en evenals in Ootmarsum op Paasavond rond het laaiende Paasvuur.’¹⁵ Goorhuis vertelt, dat ‘Christus is opgestanden’ in Denekamp en omliggende buurtschappen al op palmzondag ’s middags gezongen, wanneer Judas en Iskariot met andere jongelui het dorp rondgaan om aan de deur te vragen om eieren of geld, het zogeheten “eier-gaddern”.’

De Duitse oorsprong van het lied

Waar komt ‘Christus is opgestanden’ vandaan? Welnu: het is de Nederlandse versie van ‘het oudst bekende voortbrengsel van het geestelijk volksgezag in Duitsland’¹⁶, aldus Acquoy. Vermoedelijk stamt het Duitse lied reeds uit de twaalfde eeuw. In ieder geval komt het voor in twee handschriften uit de dertiende eeuw. Het ene beschrijft de plechtigheden bij de viering

⁹ Zie Jaap Kunst, *Het levende lied van Nederland uit den volksmond opgeteekend en bewerkt voor zang (blokfluit) en piano* (Amsterdam 1938), p. 14-16.

¹⁰ Jaap Kunst, a.w., p. 16.

¹¹ Zie J.J. van Deinse, *Paschen in Twente*, in: *De Tijdspiegel* 1918, p. 327.

¹² G.J.M. Bartelink, a.w., p. 100v.

¹³ Zie G.J.M. Bartelink, ‘Christus is opgestanden’, in: *Uit Twente's verleden* (Enschede 1973), p. 101-103.

¹⁴ G.J.M. Bartelink, a.w., p. 102.

¹⁵ G.J.M. Bartelink, a.w., p. 103.

¹⁶ J.G.R. Acquoy, a.w., p. 4.

van het paasfeest, het andere bevat een kerkelijk paasspel. Dat laatste eindigt aldus: ‘Et populus universus iam certificatus de Domino, cantor sic imponit: Christ der ist erstanden.’¹⁷ De hele gemeente hief dus na afloop van het mysteriespel het lied in de landstaal aan.

Naar alle waarschijnlijkheid bestond de oorspronkelijke Duitse versie van ‘Christus is opgestanden’ uit slechts één couplet. Dat luidde:

*Christ ist erstanden
von der Marter alle,
desz solln wir alle froh seyn,
Christ will vnser Trost seyn.
Kyrieleyson.*

Het lied werd in de loop der tijden niet alleen uitgebreid. Er kwamen ook tal van varianten tot stand. En: allerlei parodieën. Het voert te ver om die hier te behandelen. Ik vermeld alleen nog het feit dat de reformator Luther het lied in hoge ere hield. Ergens schrijft hij: ‘Aller Lieder singet man sich mit der Zeit müde, aber das Christus ist erstanden, musz man alle Jahr wieder singen.’¹⁸ In 1524 leverde hij een bewerking onder de titel ‘Christ lag yn todes banden’. Het wijkt geheel van het oude lied af, maar het opschrift ‘Der Lobsanck Christ ist erstanden, Gebessert’ getuigt van Luthers belangstelling voor de aloude pennenvrucht. In het *Klugsche Gesangbuch*, in 1529 door de reformator ter perse gegeven en genoemd naar de drukker Joseph Klug, zijn beide liederen opgenomen.

Acquoy gaat nog in op de vraag of de oorspronkelijke Duitse versie van ‘Christus is opgestanden’ een Griekse of Latijnse voorloper heeft gehad. Hij komt tot een ontkennend antwoord: ‘Wat mij betreft, ik geloof niet, dat ons kunsteloos lied, hetwelk al zijne waarde aan de zangwijze ontleent, waarmede het te gelijker tijd ter wereld moet zijn gekomen (...) een ander dan een Germaan tot vader heeft gehad.’¹⁹

Nederlandse parodieën en varianten

Acquoy vermoedt, dat het Duitse lied zeker niet later dan in de vijftiende eeuw naar ons land gekomen is. Er komen namelijk reeds aan het begin van de zestiende eeuw parodieën voor. Die veronderstellen grote bekendheid van de pennenvrucht.

Toen graaf Edzard I van Oost-Friesland in 1506 Groningen uit de handen van Vijt van Drachsdorf, bevelhebber van de hertog van Saksen, had gered en de stad onder het luiden van de klokken binnentrok, zongen de kinderen langs de straten:

*Christus is upgestande,
Herr Vyth moet nu uth dissien lande,
Des willen wy alle froh syn,
Grave Edsard wil onse troost syn.
Kyrie eleison.*²⁰

¹⁷ Geciteerd door J.G.R. Acquoy, *a.w.*, p. 3.

¹⁸ Geciteerd door J.G.R. Acquoy, *a.w.*, p. 7.

¹⁹ J.G.R. Acquoy, *a.w.*, p. 10.

²⁰ Geciteerd door J.G.R. Acquoy, *a.w.*, p. 11. Vgl. P. Fredericq, *Onze historische volksliederen van vóór de godsdienstige beroerten der 16de eeuw* (Gent/'s-Gravenhage 1894); C.C. van de Graft, *Middelnederlandsche historieliedereren, toegelicht en verklaard* (Epe 1904), p. 124-126.

In de tweede helft van de zestiende eeuw is het lied elders in het land te vinden. Toen het Spaanse leger in december 1572 voor Haarlem lag, zong men daarin ‘alom veele spytge woorden’, als:

*Christus is opgestanden:
Te Haarlem is een buit voor handen;
Dus willen wy allegader vrolyk zyn,
Morgen zal de stad ons eigen zyn.
Kyri elyson.*²¹

De oudste bekende lezing van het lied is volgens Acquoy het randschrift, in gotische letters gegoten, op een klok die in het Stedelijk Museum van Leiden bewaard wordt: ‘crystus ys opgeestanden (sic) al van die martellaers handen. 1542’²² Het hele couplet is te vinden in een geschrift van Caspar Janszoon Coolhaes uit 1606. De auteur, die in 1569 tot de reformatie overgegaan was, bericht over verschillende gebruiken die destijds in de Rooms-Katholieke Kerk in zwang waren. Zo verhaalt hij ook wat er op Pasen placht te geschieden: ‘Dit dus ghedaen zijnde, is daer een sulck gherasen in der kercken, vant singhen der papen ende Scholieren, vant speelen der Orghelen, vant roepen en singhen beyde der ouden ende jonghen vrouwen ende Mans personen

*Christus is opgestanden,
van der marter alle,
des sullen wy alle vro zyn,
Christus wil onser aller troost zyn.
Kyrieleyson.*²³

De officiële tekst met varianten

Acquoy geeft de volgende versie van het lied als de officiële: de uitgave waarin ze te vinden is, *Dit is een schoon suyverlijck Boecxken*²⁴, werd in 1570 door de bisschop van Antwerpen geautoriseerd.

*Christus is op ghestanden
Al van der martelien allen,
Dus willen wy alle gader vrolijck zijn,
Christus sal onsen trooster zijn.
Kyrieleyson.*

*Al zijn wy Godts ghevanghen,
Nae Christus is ons verlanghen,
Dat Cruys dat moeten wy draghen,
Sullen wy Christo behaghen.
Kyrieleyson.*

²¹ Geciteerd door J.G.R. Acquoy, a.w., p. 11. Vgl. J. ter Gouw, *De volksvermaken* (Haarlem 1871), p. 208.

²² Geciteerd door J.G.R. Acquoy, a.w., p. 11.

²³ Geciteerd door J.G.R. Acquoy, a.w., p. 12v.

²⁴ *Dit is een schoon suyverlijck Boecxken, in den welcken ghy vinden sult veel schoone Leysenen ende Gheestelijcke Liedekens* (Amsterdam z.j.). Vgl. Fl van Duyse, *Het oude Nederlandsche lied. Wereldlijke en geestelijke liederen uit vroegeren tijd. Teksten en melodieën* dl. 3 ('s-Gravenhage 1907), p. 2168-2172.

*Christus heeft gheleden,
Hy heeft voor ons ghestreden,
Die vijandt is verwonnen,
Den doot heeft hy verslonden.
Kyrieleyson.*

*Christus is neder gesteghen,
Hy heeft victorie vercreghen,
Hy is ons allen een medecijn,
Christus is onse verlosser fijn.
Kyrieleyson.*

*Christus is nu verresen,
Aldus willen wy vroolijck wesen.
Die doot heeft verlooren haren naem,
Christus is onze verlosser saen.
Kyrieleyson.*

‘Ziedaar de beste omwerking van het lied, die van Katholieke zijde tot ons is gekomen.’²⁵, aldus Acquoy. Hij noemt nog verschillende rooms-katholieke en lutherse varianten van de pennenvrucht. Aan lutherse zijde handhaafde het gezang zich officieel tot 16 december 1857, veelal onder de titel ‘Christus is verresen’. Toen voerde de Hersteld Evangelisch-Lutherse Kerk een nieuwe liedbundel in: het gezang staat er niet in. Acquoy: ‘Men zou dus den 16den December 1857 den begrafenisdag van dit lied in de Lutherse kerk van Nederland kunnen noemen.’²⁶ Eerder, in 1826, had de synode van de Evangelisch-Lutherse Kerk het gezang bij de invoering van een nieuwe bundel al terzijde gesteld.

De verbreiding in de Gereformeerde Kerk

In de gezangboeken van de doopsgezinden komt ‘Christus is opgestanden’ niet voor, aldus Acquoy. Anders ligt dat in gereformeerde bundels. Merkwaardigerwijs! Immers: vanouds wilden de calvinisten niet veel anders zingen dan de Psalmen, de Tien Geboden, de Lofzang van Zacharias, die van Maria en die van Simeon en het Gebed des Heren. Liederen die tot de ‘leyssen’ (deze aanduiding vanwege het refrein ‘Kyrieleys’) behoorden, vonden geen genade in hun ogen. Zo was althans het officiële standpunt. Acquoy wijst op een Leidse ordonnantie uit 1578 en op de voorrede van *Hymni ofte Loff-Sangen op de Christelijcke Feest-Dagen, ende Andersins* uit 1615. De bundel was door de Staten van Utrecht voor kerkelijk gebruik in hun provincie bestemd, maar is er nooit ingevoerd. In de ordonnantie wordt het zingen uit ‘Leyssenboucxkens’ en dergelijke verboden, in de voorrede wordt het zingen van ‘Christus is op-gestanden’ expliciet afgekeurd.

Bibliografische naspeuringen van Acquoy leidden tot het inzicht dat in de drie noordelijke provincies behalve psalmen en een aantal daarachter geplaatste gezangen ook enkele liederen voor de feestdagen in zwang waren. Acquoy: ‘Blijkbaar ging hier de wil van het volk boven den wensch der streng kerkelijke mannen.’²⁷ De auteur wijst onder meer op het feit dat H.W. Haselhoff, predikant te Rijperkerk en Hardegarijp, geruime tijd vóór 1841

²⁵ J.G.R. Acquoy, *a.w.*, p. 15.

²⁶ J.G.R. Acquoy, *a.w.*, p. 22.

²⁷ J.G.R. Acquoy, *a.w.*, p. 25.

ten huize van een achtenswaardige familie in zijn gemeente een uit 1663 daterende kerkbijbel werd getoond. Daarachter was een kleine bundel gezangen van Luther en anderen gevoegd. Op de titelpagina het borstbeeld van de reformator en de volgende opmerking met betrekking tot de liederen: ‘zooals die in de Nederlandsche Gereformeerde Kerken op eenige der Feestdagen gezongen worden’²⁸. R. Bennink Janssonius, die het gezangbundeltje volgens Acquoy bij de toen nog levende predikant Haselhoff had mogen bekijken, somt twaalf liederen op.²⁹ Daaronder ‘Christus is verresen’ en ‘Christus lagh in ’s Doots banden swaer’.

Er is ook een (andere) verwijzing naar ‘Christus is opgestanden’ beschikbaar. Acquoy attendeert op wat de Utrechtse hoogleraar Jodocus Heringa ergens meedeelt: dat zijn oom Johannes hem meer dan eens had verteld en ook in aantekeningen had vastgelegd, dat de voorzanger van Beetsterzwaag, waar de genoemde oom Johannes van 1755 tot 1758 predikant was geweest, op het paasfeest voor de gemeente een oud gezang placht aan te heffen. Het begint aldus:

*Christus is opgestanden
Van des martelaars handen.
Kurie-leys.*

‘Christus is opgestanden’ op Urk

Het is Acquoy, die enorm veel informatie over ‘Christus is opgestanden’ verzameld heeft, ontgaan, dat het lied ook op Urk gezongen werd. P.J. Meertens en L. Kaiser geven het getuigenis van de ‘Leeraar’ Richardus van Landswerven door, op basis van het uit 1693 daterende *Vervolg van de beschrijving der stad Amsterdam* van C. Commelin: ‘Eenige jaren (...) als de ware hervormige Godsdienst bloeide, zelfs door ons gantsche land, onthielden hier sich alleen eenige verlopen Papen en Monnicken, na het getuygenis van d’inwoonders alhier, die het volk met het verkondigen van Heylige dagen (by den Roomsgesinden zoo geheeten) met het maken van Wywater, en anders, aan ’t Pausdom hielden, gelijk in al de voorgaande tijden, toense gewoon waren rontom de Kerk Van Urk Bedevaarten te doen, in ’t rouwe gekleet te gaan, insonderheid des winters op Kersavond; op welken tijd zy een besondere penitentie aan namen te doen voor hunne zonden, zelfs in den sneeuw en bittere koude van Vorst, gelijk als nog op Emmeloord dat gebruyk niet en heeft afgenomen, die rontom hun Kerk Beêvaarten doen. Naulijks (’t zijn noch al des boven gemelden Leeraars woorden) zeventigh jaaren geleden, zag men in de Kerk een menigte van brandende kaarsen aangesteken, de Godsdienstige op hun wyse in een eygenwillige Godtsdienst blootshoofds, en barrevoets eenigen tijd in de Kerk doorbrengen, of zoo ze een Mispap hadden, sijn misdienst quamen uyt te wachten. Op Paesschen warensen gewoon alhier in de Kerk te singen: Christus is op gestanden, al van de Moordenaars handen. Endelijk heeft ‘et den Heere der Heirscharen, na zijn groote en onverdiende genade, belieft, door het preeken des Woords Gods den Inwoonderen van dit Eyland de verborgentheden des Evangeliums bekent te maken, en hun oogen in een klaarder licht en meerder kennis van de waare Godsdienst te openen.’³⁰

Bewerkingen in de twintigste eeuw

²⁸ Geciteerd door J.G.R. Acquoy, *a.w.*, p. 26v.

²⁹ Zie R. Bennink Janssonius, *Geschiedenis van het kerkgezag by de Hervormden in Nederland* (Arnhem 1860, Amsterdam 1863, tweede dr.), p. 84-86.

³⁰ P.J. Meertens en L. Kaiser, *Het eiland Urk* (Alphen aan den Rijn 1942), p. 174. Vgl. J. ter Gouw, *a.w.*, p. 208.

In 1950 kwam het *Evangelisches Kirchengesangbuch* uit. Geleidelijk werd het in alle Duitse landkerken ingevoerd. Bovendien maakte het meteen school in landen als Zwitserland, Oostenrijk en ook Nederland. Als nummer 75 heeft het een variant van het oude Duitse lied ‘Christus ist erstanden’, als nummer 76 Luthers bewerking ‘Christ lag in Todesbanden’. In 1955 verscheen het *Gezangboek der Evangelisch-Lutherse Kerk*. Daarin komt ‘Christus is opgestanden’ niet voor.

In de uit 1938 daterende bundel *Psalmen en gezangen voor den eredienst der Nederlandsche Hervormde Kerk* is ‘Christus is opgestanden’ als Gezang 57 opgenomen. K.H. Heeroma stelt dat de tekst uit het *Suyverlijck boecxken* van kort na 1570 als uitgangspunt voor de bewerking heeft gediend, terwijl hij verder opmerkt: ‘De dichter van de moderne bewerking (Nijhoff?) wordt niet genoemd, de aangeboden tekst heet: “Nederlands Paaslied uit de 12de eeuw”. De eerste, minst veranderde strofe luidt: “Christus is opgestanden uit de doodse banden! Daarom willen wij vrolijk zijn: Christus zal onze trooster zijn. Halleluja!”³¹ Voor het *Liedboek voor de kerken*, dat in 1973 uitkwam, paste Heeroma de tekst aan. Hij was niet gelukkig met de eerste strofe uit het *Suyverlijck boecxken*:

*Christus is opghestanden
al van der martelijen allen,
dus willen wy alle gader vrolijck zijn,
Christus sal onsen trooster zijn.
Kyrie-leyson.*

De tweede regel vond hij voor een twintigste-eeuwse gemeente moeilijk meer te zingen. Met de verwijzing naar de joden in de Ootmarsumse versie was de dichter ook niet gelukkig. Hij besloot voor die van Urk te kiezen. Het werd:

*Christus is opgestanden
al uit der moordenaarshanden.
Dus willen wij allen vrolijk zijn,
Christus zal onze trooster zijn.
Kyrieleis.*

De tweede en de derde strofe liet Heeroma vrijwel onveranderd. In de vierde en in de vijfde strofe voerde hij kleine aanpassingen door.

De melodie van het lied

Aan het einde van zijn artikel stelt Acquoy de vraag wat ‘Christus is opgestanden’ ‘zoo uitnemend geliefd, zoo bijzonder populair’³² gemaakt heeft. Hij antwoordt: ‘(...) zijne bekoorlijkheid schuilt, als ik wel zie, in zijne melodie. Die melodie ligt volkomen in het gehoor; zij valt binnen het bereik van iedere stem; zij heeft bij alle waardigheid iets opwekkend, en bij alle levendigheid eene kracht, die haar geschikt maakt zoowel tot triomflied op Christus’ verrijzenis in de kerken, als tot zegelied op overwinnende vorsten langs de straten. Om zich hiervan te overtuigen, behoeft men het slechts te hooren. De eenvoudige melodie is daartoe voldoende.’ Acquoy verwijst daarvoor naar vier verschillende

³¹ K.H. Heeroma, ‘Gezang 211’, in: *Een compendium van achtergrondinformatie bij de 491 gezangen uit het Liedboek voor de kerken* (Amsterdam 1978, tweede dr.), p. 525v.

³² J.G.R. Acquoy, a.w., p. 32.

notaties in het *Altdeutsches Liederbuch*³³ van Franz M. Böhme. Hij attendeert tevens op verschillende harmonisaties. Verrukt is hij van een vierstemmige zetting van Sethus Calvisius uit 1597, terwijl hij ook nog ingaat op een tweestemmige in het door de rechtsgeleerde Tjard Sonnema vervaardigde Nederlandse boekje *Basuinklank*, in 1664 in Groningen en in 1705 in Amsterdam gedrukt.

J. van Biezen vertelt, dat voor Gezang 211 in het *Liedboek voor de kerken* uit de talrijke versies voor de oudste ons bekende melodie, afkomstig van een vijftiende-eeuws handschrift uit München, is gekozen.³⁴ Het lied heeft daar maar één strofe met toegevoegd ‘Halleluja’. Bij meerstrofige vormen komt dit ‘Halleluja’ aan het einde van het lied, dus niet achter iedere strofe (zoals in Gezang 57 van de hervormde bundel van 1938). Van Biezen vertelt verder: ‘De ritmering van de in het genoemde handschrift niet mensuraal genoteerde melodie volgt mensurale lezingen uit andere bronnen; voor de ritmering van het “Kyrieleis” vergelijk men het slot van “Gelobet seist du Jesu Christ” (Gezang 142). De melodie sluit aan bij de melodie van de paas-sequens “Victimae paschali laudes” uit de elfde eeuw. Het is bekend dat het “Christ ist erstanden” (de eerste strofe) werd gezongen tussen de verschillende delen van deze sequens.’ De auteur vervolgt: ‘Het lijkt me niet onmogelijk, gezien de parallellen in de tekst van beide liederen, dat het “Christus is opgestanden” zoals het in het *Liedboek* staat oorspronkelijk óók bestemd was om strofe na strofe in het “Victimae paschali laudes” geïnterpoleerd te worden.’ Ten slotte biedt Van Biezen een mogelijke uitvoering aan.

Van de Ootmarsumse versie van ‘Christus is opgestanden’ zijn verschillende notaties voorhanden.³⁵ Kunst meldt: ‘In Denekamp wijkt het slot der melodie enigszins af.’³⁶ Goorhuis, organist van de St. Plechelmusbasiliek te Oldenzaal en dirigent gergoriaans van het Plechelmus-Antoniuskoor, liet mij weten: ‘De parallel van de melodie van “Christus is opgestanden” met die van de sequentie “Victimae Paschalis” kan ik onze zangers elk jaar opnieuw bewust maken, wanneer we de paasgezangen weer repeteren.’ Voor de viering in Oldenzaal gebruikt Goorhuis een versie in gregoriaanse kwadraatnotitie (zie hieronder). Wat de tekst betreft: van ‘joden handen’ heeft hij ‘doden banden’ gemaakt. Volgens Acquoy werd deze tekst reeds in de veertiende eeuw gebruikt.³⁷

³³ Franz M. Böhme, *Altdeutsches Liederbuch. Volkslieder der Deutschen nach Wort und Weise aus dem 12. bis zum 17. Jahrhundert* (Leipzig 1877), p. 658v.

³⁴ Zie J. van Biezen, ‘Gezang 211’, in: *Een compendium van achtergrondinformatie bij de 491 gezangen uit het Liedboek voor de kerken*, p. 526.

³⁵ Zie Jaap Kunst, *a.w.*, p. 14v.; G.J.M. Bartelink, *Twents volksleven*, p. 99; S.J. van der Molen, *De Friese tjalk*, p. 64; Marita Kruijswijk en Marian Nesse, *Nederlandse jaarfeesten en hun liederen door de eeuwen heen* (Hilversum 2004), p. 99.

³⁶ Jaap Kunst, *a.w.*, p. 17.

³⁷ Zie J.G.R. Acquoy, *a.w.*, p. 3.

PAASLIED "CHRISTUS IS OPGESTANDEN"

1. Chris-tus is opgestan-den, al van der do-den ban-den, wij zul-len nu al-len recht

vrolijk zijn, Christus zal on-ze Verlosser zijn, al-le-lu-ia.

2. Was Christus ook niet ver-re-zen, al met Zijnen Goddelijken We-zen, wij waren ge-

ble-ven in gro-te nood, wij allen moesten sterven den eeuwigen dood, al-le-lu-ia.

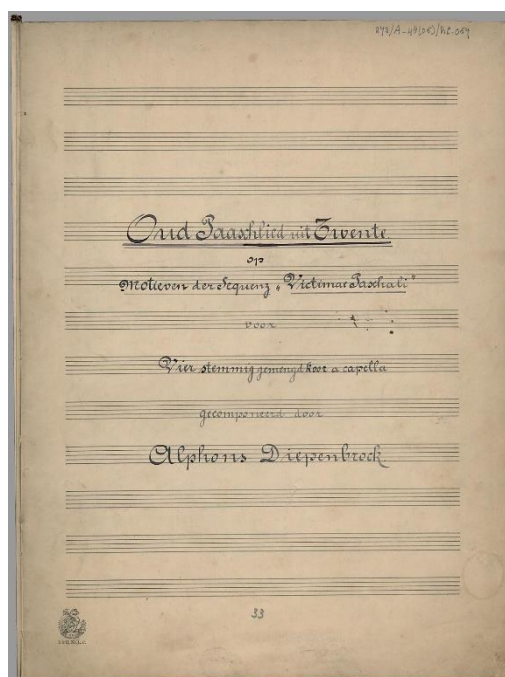

3. Verheugt u gij Christ'nen al-gemei-ne, met Ma-ri-a die zuive-re fontei-ne, de koop van

die Judas zo trouweloos gedaan, die is aan ons al-len zo wel vergaan, al-le-lu-ia.

In 1903 verscheen een bewerking van het lied van de hand van de componist Alphons Diepenbrock.

Alphons Diepenbrock